

З. Бялоблицький

ФОРМУВАННЯ ТА ВІДСТАВКИ УРЯДОВИХ КАБІНЕТІВ У КОНТЕКСТІ ФАЗ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В МОЛДОВІ (2001 – 2012 рр.)

Запропоновано політологічний аналіз трансформації політичної системи у Молдові від напівпрезиденталізму до парламентаризму. Виокремлено послідовні фази (однопартійна і консенсусна) молдовського парламентаризму і їхні політичні наслідки у контексті розвитку політичного режиму. Визначено місце урядових кабінетів у контексті фаз парламентаризму у Молдові. Проаналізовано різницю між однопартійними та коаліційними урядами в умовах парламентської моделі розподілу влади перехідних/гібридних політичних режимів.

Ключові слова: парламентаризм, уряд, прем'єр-президенталізм, президент, напівпрезиденталізм, фаза парламентаризму, Молдова.

Молдова, у контексті усіх пострадянських країн Східної Європи, які досі не є членами Європейського Союзу (до аналізу не беруть країни Балтії), є найбільш цікавим і непритаманним загалом для регіону зразком інституціоналізації політичної системи та її головних політичних інститутів. Річ у тому, що Молдова першою апробувала (у 1994 – 2001 рр.) традиційну для країн Західної і Центральної Європи модель прем'єр-президентського напівпрезиденталізму (якщо застосовувати класифікацію Р. Елгі [1 – 6], М. Шугарта і Дж. Кері [7, 8]), – на відміну від інших країн, які у заданий період верифікували практику президенталізму чи президент-парламентського напівпрезиденталізму (йдеться про відмінні конструкти влади в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Росії й Україні*). Окрім того, Молдова від 2001 р. й досі залишається єдиною країною у Східній Європі, яка застосовує у конституційно-інституційному вимірі парламентську модель республіканізму (хоча, водночас, Молдова позиціонується як єдиний у Європі приклад, коли перехід від напівпрезиденталізму до парламентаризму призвів до обмеження політичного плюралізму – принаймні в перші роки після транзиту моделей політичних систем).

У силу цього, особливого наголосу потребує аналіз політичної системи аналізованої країни, зокрема її урядів (урядових кабінетів), у контексті саме парламентаризму, адже це становитиме собою зовсім новий зразок політичного поступу країни крізь призму його наукового обґрунтування. Тим паче із огляду на те, що в історичному минулому Молдова (як й інші країни регіону) розвивалась за патернами системи “державного соціалізму”, а на сьогодні ж трактується як єдина

* Потім схожі до молдовської моделі зразки були використані у Вірменії (фактично з 2007 р.), Україні (в 2006 – 2010 рр.). Окрім того, з 2013 р. (після президентських виборів) заплановане запровадження подібної моделі в Грузії. На позаконституційному рівні схожа система була також апробована в Росії у проміжку 1991 – 1993 рр. Проте зазначені конструкти не є предметом цього наукового аналізу, а позиціонуються винятково як класифікаційні приклади.

країна в аналогічному регіоні, де позиція президента формально слабша, ніж позиція глави уряду*.

Тому об'єктом статті є політична система Молдови у проміжку 2001 – 2012 рр., а предметом – процеси формувань та відставок урядових кабінетів у площині становлення молдовського парламентаризму в аналогічному проміжку часу. Мета дослідження полягає у виробленні концептуального бачення впливу парламентського республіканізму на суть, призначення та роль урядових кабінетів у структуруванні політичного процесу, а також у визначенні атрибутів процесів формувань/відставок урядів крізь призму тлумачення системи виконавчої влади у Молдові (окремого аналізу потребує політична система Молдови у 1991 – 2000 рр., оскільки внаслідок її інституціоналізації відбулось врахування патернів, які вплинули на становлення сучасної моделі розподілу влади, проте це не буде основою цього дослідження).

Дослідження процесів формувань/відставок урядів у контексті фаз молдавського парламентаризму (2001 – 2012 рр.), а також транзиту від прем'єр-президентського напівпрезиденталізму до парламентаризму (2000 – 2001 рр.), зокрема його політичних наслідків, у зазначеній східноєвропейській країні було здійснено з огляду на теоретико-методологічні та емпіричні наукові доробки таких зарубіжних та українських дослідників: В. Литвин [9 – 11], Л. Даймонд [12], Р. Елгі [13 – 18], С. Фіш [19], Х. Лінц [20], М. МакФаул [21], А. Пшеворські, М. Альварез, Х. Чейбуб, Ф. Лімонгі [22, 23], М. Шугарт і Дж. Кері [24, 25], М. Сіарофф [26], Л. Вей [27, 28], а також Я. Зелонка [29] та інші.

У Молдові прем'єр-міністр позиціонується як глава уряду. Він призначається на основі пропозиції президента (якого обирає парламент) законодавчому органу і здійснює виконавчу владу разом із кабінетом при умові парламентської підтримки. Схожа практика застосовувалась і в 1994 – 2000 рр., коли в країні реалізовувався прем'єр-президентський зразок напівпрезиденталізму, за винятком лише того, що президент обирався на підставі всенародних прямих виборів, а тому і мав більший вплив на формування урядового кабінету (потребує окремого наукового аналізу), а також на припинення повноважень останнього. У заданому випадку провідними агентами процесів творення урядів були політичні партії та коаліції партій, які повинні були опиратись на підтримку парламентської більшості чи самостійно складати парламентську більшість.

За наслідками провалу коаліційної політики та міжпартійних й інституційних протиріч (зокрема, з приводу бачення подальшого розвитку Молдови) наприкінці 1999 р. сформовано “технократичний” (непартійний) уряд, який очолив прем'єр-міністр Д. Брагіш. Ця ситуація змусила провідні парламентські партії шукати вихід із політичної кризи, наслідком чого й стало прийняття поправок до молдовської конституції, згоду про що досягнуто у 2000 р. Серед головних причин прийняття та запровадження нової конституційної моделі треба зважати на реалії політичного процесу. Річ у тому, що хоч існуючий технократичний уряд опирався на більшість у парламенті, політичні партії, які

* Аналогічна конструкція формально властива для напівпрезидентських і парламентських (за методологією Р. Елгі) країн Центральної Європи, зокрема: Болгарії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії та Чехії (станом на 2012 р. ми їх трактуємо як напівпрезидентські), Естонії, Латвії та Угорщини (станом на 2012 р. ми їх трактуємо як парламентські республіки). Чехія, запровадивши прямі всенародні вибори президента, напівпрезидентською стала у 2012 р. Специфікою напівпрезиденталізму у Центральній Європі є його прем'єр-президентська конструкція (саме на цій основі – в силу слабкості президента – часто й виникають некоректні наукові таксономії політичних систем, які не враховують елементу конституціоналізму, що й було виправлено і обґрунтовано Р. Елгі у циклі його наукових доробків).

її забезпечували, не отримували преференцій у вигляді міністерських посад (але не могли самостійно домовитись про формування коаліційного чи однопартійного уряду більшості чи меншості на партійній основі). Окрім того, неконсолідованою щодо парламенту виявилась і позиція президента. З огляду на це, відбулись події, наслідком яких була трансформація політичної системи Молдови у напрямі до парламентаризму – фактично ж підстави говорити про задану конституційну модель перерозподілу владних повноважень виникли за результатами виборів у лютому 2001 р.

У момент, коли політична система Молдови перебувала на стадії трансформації у парламентську модель, до уваги бралось класичне зауваження Х. Лінца про те, що парламентаризм позиціонується як більш ефективний варіант інституційного й політичного розвитку: краще відображає різноманітність думок у суспільстві; діє як більш гнучкий у вирішенні інституційних конфліктів системи виконавчої влади; забезпечує досвідченіше керівництво виконавчим апаратом і процесом. На захист парламентаризму Х. Лінц доводив: більшість стабільних демократій післявоєнного світу є парламентськими, й тільки один президентський режим “дійсно витримав випробування часом”, тут йдеться про Сполучені Штати. “Чудова продуктивність в історичному плані парламентських демократій не випадкова”, – писав Х. Лінц [30]. Між інших плюсів парламентської системи було вирізнено і такі: вона стабільніша й сприятливіша в етнічно та релігійно розділених суспільствах. Інші вчені, зокрема А. Пшеворські, М. Альварез, Х. Чейбуб і Ф. Лімонгі, відзначають, що “парламентські режими тривають довше, набагато довше, ніж президентські” [31]. З іншого боку, вченими було зазначено, що в окремих випадках президентські (президенціалізовані) системи позиціонуються як кращі – йдеться, насамперед, про економічно відсталі країни (зокрема, в Африці). Тут напівпрезидентські або ж президентські режими мають значні переваги порівняно з їх парламентськими аналогами/гомологами: вони проводять значно більшу відповідальність за процес прийняття урядових рішень (враховуючи, що президенти тут обираються прямим голосуванням); в них ефективніше реалізовано систему стримувань і противаг (заданий висновок отримано на основі звернення до напрацювань А. Сіароффа [32]).

Однак цей неоднозначний науковий результат був репрезентований політичним досвідом Молдови, яка в умовах парламентаризму суттєво погіршила ефективність виконавчої вертикалі (принаймні на початку сучасного етапу розвитку, тобто в перші роки першої декади ХХІ ст.). Проте і у цьому випадку ситуація має елементи відносності та штучності. З одного боку, низка дослідників доводить, що трансформація моделі політичної системи не вплинула негативно на патерни політичного розвитку Молдови в результуючому підсумку (насамперед у контексті подій наприкінці першого десятиліття ХХІ ст.). З огляду на таке трактування, стає очевидно, що Молдова – одна із небагатьох країн, в яких зміна політичних систем не мала суттєвого впливу на розвиток або занепад демократичного режиму (у його мінімалістському трактуванні)*. Ця країна є випадком, у якому електоральна демократія (як “напівдемократія”) не змінилась на

* А. Пшеворські, М. Альварез, Х. А. Чейбуб і Ф. Лімонгі стверджують, що протягом періоду 1950 – 1990 рр. було лише три випадки, коли демократичні режими передавались від однієї інституційної системи щодо іншої: зокрема, Франція змінилася у 1958 р. із парламентської системи до напівпрезидентської (формально), Бразилія в 1960 р. – від президентської до напівпрезидентської системи, Бразилія у 1963 р. – від напівпрезидентської до президентської системи [33].

підставі ротації її інституційних систем у проміжку 1991 – 2012 рр.*. Водночас аналізована країна позиціонується як визначальна у напрямку зміни її політичних систем**.

Але, з іншого боку, досвід переходу Молдови до парламентської системи не допоміг їй у консолідації демократії, а навіть їй перешкодив. Не було зміцнено й гарантій плюралізму її державного устрою. А тому, зі слів Л. Вея, за наслідками прийняття першої посткомуністичної конституції у 1994 р., коли Молдову оцінено як напівпрезидентську систему, у політиці помічено високий ступінь плюралізму, тому країна виділялась поміж своїх посткомуністичних сусідів [38]. Відповідно до нової конституції (поправок), яка прийнята в 2000 р., а вступила в дію у 2001 р. та трансформувала Молдову у систему парламентського типу, політичний плюралізм (який вимірюється як ступінь опозиційної щодо урядової політики діяльності) був серйозно обмежений. Річ у тому, що під впливом парламентаризму у парламенті домінувала одна Партія комуністів (PCRM), яка виключила всіх своїх політичних опонентів, що було б неможливо в умовах напівпрезидентської політичної системи. Тим не менше, в цьому випадку йшлося про результат, який у загальній теорії демократизації не може елементарно передбачатись. Він продовжувався до 2009 р., коли у Молдові припинено однопартійне домінування, а країна почала розвиватись за класичними патернами парламентаризму.

Дослідники у факті трансформації політичної системи Молдови вбачають три парадокси. Перший парадокс пов'язаний з тим моментом, що країна у конституційному плані відрізнялась від “ідейного підґрунтя парламентаризму”: зазвичай парламентаризм розвивається у країнах, де особливо впливовою у період транзиту постає опозиція. У Молдові із таким твердженням можна сперечатись, оскільки Партію комуністів навряд чи можна назвати опозиційною [39]. Тут склалась інша специфіка, про яку можна сказати так: на початку незалежності в країні діяв парламент-домінуючий формат у плані становлення прем'єр-президентського напівпрезиденталізму. Тому законодавчий орган мав фактично односторонній вплив на можливість посилення конституцією власних повноважень, що врешті й відбулось у 2000 р., а фактично – після виборів у лютому 2001 р.

У цьому плані Молдова значно відрізняється від таких центральноєвропейських систем, як Естонія та Чехія, які теж (ще раніше) позиціонуються як парламентські. У цьому і проявляється другий парадокс, що полягає у тому, ніби Молдова значно відрізняється від інших пострадянських та посткомуністичних країн (найперше, у Східній Європі) за методиками розподілу гілок влади та визначення тієї, яка є домінуючою. Тут напівпрезидентську конституцію теж було створено парламентом, який зумів і в цьому

* За показниками “Дому свободи”, Молдову у проміжку 1991 – 2010 рр. оцінено як частково вільну країну, а також як електоральну демократію. За методикою Л. Даймонда, Молдова теж повинна бути класифікована як “електоральна демократія” [34]. С. Фіш ж розташовує Молдову на одному рівні з Грузією, Македонією, Монголією, Румунією у категорії так званих “країн-демократизаторів” – країн, які “не є повномасштабними демократіями”, але домоглися значних успіхів і сталого прогресивного розвитку в 90-ті рр. XX ст. [35].

** У більшості перехідних країн Східної Європи відбувається зміщення в напрямі президенталізму або ж президент-парламентського напівпрезиденталізму (тобто відбувається процес президенціалізації). У цьому випадку Молдова постає як аномалія, бо вона змінила власну систему зі сильно президенціалізованої до парламентської. Розмови про такі перспективи хоча й здійснюються стосовно низки країн світу [36], однак Молдова – єдина країна, в якій зміни набули практичних наслідків і при цьому не були спричинені невдачами демократизації [37].

випадку зберегти свою владу перед президентом (у цьому ж аспекті Молдова нагадує досвід Естонії, Латвії, Чехії, Угорщини й Словаччини [40, 41]). Але в цьому плані не працює висновок К. фон Бойме про напівпрезидентські системи, які діють у регіоні: останні мають бути або ж прихованими диктатурами, або ж, у випадку переважно слов'янських республік, “анократіями”, де домінують саме президенти; а парламенти, в жодному випадку, не асоціюються як ефективні органи, які становлять контрбаланс владі президента.

І нарешті, третій парадокс – це те, що у Молдові існування напівпрезиденталізму (в площині посади президента) допомогло у розвитку “плюралістичного політичного процесу”. Це дало змогу депутатам сфокусуватись на діяльності глави держави. Як наслідок – не виникало “внутрішніх законодавчих тріщин” [42, 43]. Але загалом досвід переходу Молдови від напівпрезиденталізму до парламентаризму створив у країні деякий “політичний вакуум”, який полягав у тому виклику, ніби демократичний транзит у цій країні може бути зірвано. Молдова у своєму напівпрезидентському досвіді становила той варіант, коли політична конкуренція у країні була збережена лише внаслідок того, що не було впливового актора, що міг на себе перебрати повну “суму владних функцій”. Цього не відбулося в інших країнах Східної Європи, зокрема в Білорусі і Україні, про що зазначає Л. Вей [44]. Парламенти у Молдові виграли кожну “битву” з президентом, тому кожний президент повинен був маневрувати, щоби посилювати власну політичну силу.

Навіть попри те, що формально Молдова постала єдиною країною серед регіону Східної Європи, в якій було реалізовано парламентську систему, з огляду на події, починаючи із 2001 р., як наголошують деякі науковці, цю країну важко оцінювати як повністю парламентську систему. Умовно її доцільно називати “напівпарламентською”. Хоча президента обирає парламент, це відбувається на визначений термін. Глава держави має право призначати кандидатуру прем'єр-міністра, що позиціонується як глава виконавчої влади. Президент не може бути позбавлений повноважень на основі процедури вотуму недовіри, що властиво для прем'єр-міністрів. Фактично, дві гілки влади, законодавча й виконавча, діють відповідно до фіксованого терміну повноважень, проте вони більше не мають окремого джерела легітимності їхніх функцій. Така система в дечому нагадує змішані режими в інших країнах, де обрані на фіксований термін виконавчі органи призначаються парламентами – тут може йтися про Швейцарію або Болівію (коли жодному кандидату не вдається отримати перемоги прямою більшістю) [45].

Результатом стала найбільша “іронія” демократичного транзиту та процесу конституційної інженерії у перехідних країнах. Парламентська система не змогла повністю забезпечити демократичної консолідації у Молдові. Навпаки, досягнуто зворотного результату: демократія постала “недоконсолідованою” і почала у своїй основі визначатись “нестачею політичного плюралізму”. Після змін до конституції парламент не став більше наділений “сфокусованою силою” – йому не треба було більше шукати якогось “ворога”, проти якого відбувалась консолідація партійної складової законодавчого органу. Саме це й проявилось на момент прийняття змін до конституції наприкінці 2000 р. Річ у тому, що парламент у 1998 р. у складі (101 депутат) не зміг вибрати нового президента (не вдавалось отримати 61 мандата, що становить конституційну вимогу в 3/5 голосів парламенту, потрібну для цього політичного акту). Після трьох спроб діючий президент (що був обраний у межах напівпрезидентської моделі) П. Лучинські оголосив про проведення дострокових парламентських виборів, які відбулися в лютому 2001 р. (про що йшлося вище). З результатів сформовано такий склад парламенту (діяв 6-відсотковий бар'єр) (табл. 1):

Таблиця 1

Результати парламентських виборів у Молдові (від 25 лютого 2001 р.)

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Партія комуністів Республіки Молдова (PCRM)	50,07	71	70,3
Альянс Брагіша (AB)	13,36	19	18,8
Християнсько-демократична народна партія (PPCD)	8,24	11	10,9
Разом	71,67	101	100,0

Комуністи отримали всі важелі задля обрання президента Молдови від їхньої партії. Ним став В. Воронін*, й при цьому чинне законодавство країни залишило за ним одночасно посаду лідера партії [46]. На підставі кандидатури глави держави в прем'єр-міністри і необхідності її підтримки простою більшістю депутатів також квотою Партії комуністів заповнено посаду формального глави уряду. Тому внаслідок подій після виборів у Молдові відбулося становлення “парламентської системи”, яка опиралась на однопартійну більшість. У результаті, як показав досвід 2001 – 2009 рр., призупинено “епоху політичного плюралізму”. Фактично склалась ситуація, що вперше з країн Східної Європи неререформована партія комуністичного спрямування стала урядовою (частково це вірно також й у випадку Білорусі, але в останній все побудовано на непартійній конструкції, зокрема й президента)**.

У фактичному відображенні це виглядало так, що 19 квітня 2001 р. сформовано однопартійний урядовий кабінет більшості на чолі з В. Терлевім – представником Партії комуністів. Він тривав до 6 березня 2005 р., коли прем'єр-міністр вирішив балотуватись на депутатську посаду. До парламенту він потрапив і 19 квітня 2005 р. повторним вогомом довіри переведений у “новий термін” урядових повноважень. Проте в цьому випадку ситуація із голосами комуністів виявилась не настільки домінуючою, як на виборах у 2001 р. (табл. 2):

Таблиця 2

Результати парламентських виборів у Молдові (від 6 березня 2005 р.)

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Партія комуністів Республіки Молдова (PCRM)	45,98	56	55,4
Виборчий блок “Демократична Молдова” (MD)***	28,53	34	33,7
Християнська демократична народна партія (PPCD)	9,07	11	10,9
Разом	83,58	101	100,0

* У березні 2001 р. Партія комуністів Молдови (PCRM) висунула кандидата у президенти на пленумі, в квітні 2001 р. парламент проголосував за кандидатуру В. Вороніна (71 голос).

** У виборах брали участь 27 партій, але подолали шестивідсотковий бар'єр лише три партії. При чому дві партії, йдеться про Партію відродження і злагоди (PRC) й Демократичну партію Молдови (PDM), набрали більше ніж 5% голосів виборців і, за попередніми правилами, потрапили би до парламенту. Натомість на 24 партії (які не пройшли) було витрачено 28,33% голосів виборців.

*** Електоральна коаліція у складі трьох партій, кожна з яких отримала мандати у парламенті на виборах в 2005 р.: 1. Альянс “Наша Молдова” (AMN, соціал-ліберальна партія Молдови, що створена в 2003 р., а в 2011 р. влилась у Ліберальну демократичну партію Молдови, PLDM) – 22 мандати. 2. Демократична партія Молдови (PDM, соціал-демократична політична партія лівоцентристського спрямування, створена у 1997 р.) – ще 8 мандатів. 3. Соціальна ліберальна партія (PSL, ліберальна політична партія) – 4 мандати. Блок очолював С. Урекян.

Із даних результатів виборів Партія комуністів отримала достатню кількість голосів, щоб самостійно сформувати урядовий кабінет. Проте цих голосів не було достатньо для обрання президента Молдови. Унаслідок цього президент В. Воронін був переобраним на основі підтримки Християнської демократичної народної партії, а також окремих членів у трипартійної виборчої коаліції “Демократична Молдова” (від Демократичної партії та Соціальної ліберальної партії). Водночас уряд було сформовано у попередньому форматі як однопартійний більшості (існував до 19 березня 2008 р.*).

31 березня 2008 р. посаду прем'єр-міністра зайняла З. Гречана – основний від Партії комуністів кандидат на посаду президента (на чергових виборах, які відбулися у 2009 р.). Уряд було сформовано на партійній основі, при цьому кабінет теж позиціонувався як однопартійний більшості. Діяльність на посаді прем'єра була поєднана із участю у президентських виборах (на парламентській основі). Задля обрання президентом Молдови не вистачило одного голосу депутата (було лише 60 мандатів підтримки). Після цього продовжила виконувати функції прем'єра у комуністичному кабінеті. 9 вересня 2009 р. подала у відставку.

При цьому дослідники виокремлюють у терміні повноважень З. Гречаної два урядові кабінети: 1) у проміжку 31 березня 2008 р. – 10 червня 2009 р. (у форматі кабінету із 19 представників); 2) у проміжку 10 червня – 9 вересня 2009 рр. (також у складі 19 членів уряду, проте після невдачі виборів президента, які пройшли в червні 2009 р.). Окрім того, виокремлення двох урядів стає наслідком проведення парламентських виборів від 5 квітня 2009 р. За результатами виборів до парламенту пройшли чотири партії: Партія комуністів (PCRM) – 60 членів; Ліберальна партія (PL, консервативно-ліберальна правоцентристська сила) – 15 членів; Ліберальна демократична партія Молдови (PLDM, яка на попередніх виборах брала участь у виборчій коаліції “Демократична Молдова”) – 15 членів; Альянс “Наша Молдова” (AMN, соціально-ліберальна партія на чолі з С. Урекьяном) – 11 членів. Відповідно, другий уряд З. Гречаної сформовано після невдачі у процедурі обрання президента. Це також однопартійний уряд більшості. Але згодом вибори визнано недійсними і призначено повторні вибори на липень 2009 р. (табл. 3):

Таблиця 3
Результати парламентських виборів у Молдові (від 29 липня 2009 р.)

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Партія комуністів Республіки Молдова (PCRM)	44,69	48	47,5
Ліберальна демократична партія Молдови (PLDM)	16,57	18	17,8
Ліберальна партія (PL)	14,68	15	14,9
Демократична партія Молдови (PDM)	12,54	13	12,9
Альянс “Наша Молдова” (AMN)	7,35	7	6,9
Разом	95,83	101	100,0

З цього періоду почалась інституційна криза молдовського парламентаризму. Окрім того, ліберально-демократичні партії вирішили вдатись до практики, за якою

* Цікавою (або й нетрадиційною) виявилась практика припинення повноважень цього кабінету. В. Терлев подав у відставку, пояснивши своє рішення тим, що він хотів би відкрити шлях політичного розвитку “новим людям”.

відбувається виключення Партії комуністів із урядового кабінету, а також перехід останніх у опозицію. Унаслідок цього, 8 серпня 2009 р. 4 парламентські партії із цього приводу дійшли згоди, яка стосувалась необхідності формування коаліції – так званого Альянсу для європейської інтеграції. У сумі чотири партії склали 53 мандати (а комуністи 48). При цьому не зумівши обрати президента Молдови, його повноваження, починаючи із 11 вересня 2009 р., почав виконувати М. Гімпу – представник Ліберальної партії. З рішення Конституційного суду, в. о. президента був наділений правом іменувати кандидатів у прем'єр-міністри. Унаслідок цього виникла ідея про формування уряду за зразком мінімально-переможної коаліції. Уряд створено 25 вересня 2009 р. На чолі кабінету був В. Філат – як представник Ліберальної демократичної партії Молдови (найбільшої у композиції коаліційного уряду). Уряд складався із 16 міністрів. Причиною припинення повноважень уряду (28 листопада 2010 р.) були дострокові парламентські вибори – на їхній підставі намагались вирішити ситуацію про обрання нового глави держави (табл. 4):

Таблиця 4

Результати парламентських виборів у Молдові (від 28 листопада 2010 р.)

Партія	Відсоток голосів виборців, %	Кількість мандатів	Відсоток мандатів, %
Партія комуністів Республіки Молдова (PCRM)	39,32	42	41,6
Ліберальна демократична партія Молдови (PLDM)	29,42	32	31,7
Демократична партія Молдови (PDM)	12,72	15	14,8
Ліберальна партія (PL)	9,96	12	11,9
Разом	91,42	101	100,0

Але за результатами дострокових виборів позиції Партії комуністів ще більше погіршилися. Це дало можливість Альянсу для європейської інтеграції (за винятком Альянсу “Наша Молдова”) повторно створити коаліційний уряд більшості – тепер у складі вже 59 депутатів (не вистачало лише двох мандатів для обрання президента). Прем'єр-міністром знову призначено В. Філату, а уряд означений як мінімально-переможна коаліція, де вихід будь-якої із партій призводить до втрати більшості. Програму на формування нового уряду було запропоновано 30 грудня 2010 р. 14 січня 2011 р. кабінет отримав інвеституру (вотум довіри).

У Молдові склався парадоксальний випадок, який полягав у неможливості на певний момент вибрати президента країни. При цьому в ситуації нерациональної була можливість зміни системи управління на напівпрезидентську з огляду на те, що така практика виявилась б неефективною у випадку партій, які на сьогодні становлять урядову коаліцію. Введення напівпрезидентської системи перетворило б шанси для будь-якої з урядових партій на отримання посади президента в мінімальні. Шанси же Партії комуністів у цьому аспекті суттєво зросли, оскільки, за даними виборів до парламенту, комуністи на сьогодні володіють більшою підтримкою*. Тому вихід з цієї ситуації вбачався у двох варіантах: 1) у призначенні технічного президента; 2) у поступовій переінтерпретації електоральних переваг виборців

* Хоча було проведено з цього приводу референдум 5 вересня 2010 р., склалось так, що явка виборців у ході цього референдуму була дуже низькою (менше 33,33%). Тим не менше, виборців, які прийшли на референдум й проголосували за запровадження процедури прямих виборів президента громадянами країни, була більшість (87,83% голосів).

Молдови. Тим не менше, у заданій колізії помічено принаймні один дуже вагомий момент: починаючи від 2009 р., у Молдові почалося відновлення раніше діючих принципів політичного плюралізму, а країна почала рухатись у напрямі парламентаризму європейського типу.

З цього приводу доцільно наголосити, що в Молдові було модифіковано виборчу систему. Унаслідок цього треба говорити про плюралізацію політичної системи цієї країни Східної Європи. Як і раніше, у формуванні парламенту тут використовують пропорційну систему списків. Задля незаповнених мандатів систему модифікували таким чином, що місця отримують кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів у порядку спадання. Йдеться про пропорційну систему преференційних списків. А цікавим щодо цього є означення питання про виборчі бар'єри, щодо яких виникало найбільше непорозумінь. Непартійний кандидат має отримати більше ніж 2% голосів виборців; партія (або соціополітична організація) – не менш 4%; електоральний блок у складі двох партій – не менш 7%; виборча коаліція у складі трьох і більше партій – не менше 9%. Вибори є дійсними, якщо явка виборців не нижча аніж 33,33%*.

Політична плюралізація, безумовно, позитивно вплинула на демократизацію Молдови та вирішення інституційного конфлікту. Звичайно, цей процес не постав одномоментним явищем, оскільки посада президента не могла бути заповненою на постійній основі загалом у проміжку 2009 – 2012 рр. Спочатку (як це зазначено вище) виконуючим обов'язки президента (11 вересня 2009 р. – 28 грудня 2010 р.) став М. Гімпу – представник Ліберальної партії; пізніше (30 грудня 2010 р. – 23 березня 2012 р.) аналогічні повноваження виконував М. Лупу – представник Демократичної партії Молдови. І лише на основі політичної плюралізації у поєднанні з технічною кандидатурою в президенти конфлікт (принаймні на цей виборчий цикл) було знято – главою держави 23 березня 2012 р. обрано Н. Тимофті**. Найцікавішим у цьому випадку є те, що уряд продовжує (вже два роки) функціонувати в незмінній партійній композиції – а це свідчить про відносну міцність коаліційних домовленостей (детальніше інформацію з приводу урядових кабінетів у проміжку 2001 – 2012 рр. подано у табл. 5):

Таблиця 5

Урядові кабінети в Молдові (досвід 1991 – 2012 рр.)

Президент	Прем'єр	Перебування при владі	Партія прем'єра	Конструкція міністерських посад
В. Воронін 1 (2001 – 2005 рр.)	В. Терлев 1	19.04.2001 р. – 06.03.2005 р.	PCRM	PCRM
В. Воронін 2 (2005 – 2009 рр.)	В. Терлев 2	19.04.2005 р. – 20.03.2008 р.	PCRM	PCRM
	З. Гречана 1	31.03.2008 р. – 10.06.2009 р.	PCRM	PCRM
	З. Гречана 2	10.06.2009 р. – 09.09.2009 р.	PCRM	PCRM
М. Гімпу (в. о.) (2009 – 2010 рр.)	В. Філат 1	25.09.2009 р. – 28.11.2010 р.	PLDM	PLDM + PL + PDM + AMN
М. Лупу (в. о.) (2010 – 2012 рр.)	В. Філат 2	14.01.2011 р. – діючий	PLDM	PLDM + PDM + PL
Н. Тимофті (2012 р. – діючий)				

* http://www.ipu.org/parline-e/reports/2215_B.htm.

** Коаліція “Альянс для європейської інтеграції” скористалась підтримкою трьох колишніх депутатів з Партії комуністів.

З цього приводу, в контексті урядових кабінетів, отримуємо декілька вагомих висновків. Деякі з них стосуються періоду домінування Партії комуністів, а деякі – періоду коаліційного урядування Альянсу для європейської інтеграції. Серед спільних висновків такі: 1) у Молдові практично незмінно функціонують партійні урядові кабінети; 2) формування технократичних урядів відбувається у випадках політичної чи економічної кризи, коли формування урядів меншості неможливе, а проведення дострокових виборів небажане; 3) у Молдові політично унеможливлено формування урядів великої коаліції.

Проте помічено значно більше дихотомічних рис урядових кабінетів, які мали місце у проміжку домінування спочатку Партії комуністів, а потім – “Альянсу для європейської інтеграції”. Безумовно, щодо інституційного досвіду, то вони відіграють позитивну роль, проте їх потрібно досконало розуміти не лише в контексті того, як розвивались урядові кабінети в Молдові, але й передбачення гіпотетичних сценаріїв у інших пострадянських країнах, зокрема й Східної Європи.

Практика формування однопартійних урядів більшості в період домінування Партії комуністів у Молдові (2001 – 2009 рр.) мала кілька визначальних наслідків: 1) послаблення традицій демократичного й плюралістичного розвитку країни, що спричинено неефективною трансформацією переваг виборців у ті парламентські мандати, які виникали за результатами чергових виборів (загалом доводилось говорити на цій основі про неефективність парламентаризму); 2) формування ідеї зростання показників урядової тривалості, яка не була підкріплена показниками урядової ефективності. У цьому випадку спрацьовує той висновок, що урядова стабільність не є прямими інтерпретатором ефективності урядів та урядування. А мова за цього зводиться до тієї детермінанти, яка виходить із перспектив становлення демократичних інститутів влади. Оскільки Молдова у проміжку 2001 – 2009 рр. оцінена як менше демократична, аніж у проміжку 1994 – 2001 рр. та 2009 – 2012 рр., то саме тому стабільність (тривалість) урядів має в зворотній вплив на їх (чи урядів) ефективність. Це було властивістю першої, однопартійної, фази молдовського парламентаризму.

Зміна ж композиції урядових кабінетів на конструкцію коаліційних урядів більшості сприяла відновленню у Молдові традицій демократизму та зростанню показників ефективності урядів. З цього приводу звертаємось до висновку, що був запропонований А. Аслундом [47]: всупереч загальноприйнятій думці, “стабільність уряду ще не є перевагою”*. Ще більше вагомий висновок у тому, що в молодій парламентській країні, яка демократизується, в умовах формальної та фактичної багатопартійності становлення однопартійного урядування/домінування загрожує політичному плюралізму. Найкращим зразком політичного транзиту у такому випадку є консенсусний коаліціонізм у форматі поміркованого плюралізму. Це є атрибутом другої, консенсусної, фази молдовського парламентаризму.

Правдоподібне ж пояснення на основі функціонування урядових кабінетів та партійних систем полягає у тому, що більш часті зміни у виконавчій владі (в плані урядового кабінету) означають, що корисливі інтереси не можуть контролювати уряд, який у цьому аспекті стає більш прозорим, більш підзвітним, а також менш корумпованим, кращим чином відповідаючи громадському інтересу. Саме на цій основі

* П'ятірка країн із найбільш частими змінами урядів у посткомуністичній Європі – Польща, прибалтійські країни, Болгарія – це чотири із найуспішніших країн у плані реалізації початкових реформ. Їх урядова тривалість з даних на 2002 р. становила лише рік.

багато пересічних громадян вважає, що найкращий уряд виникає тоді, коли одна з партій перемагає шляхом отримання одноособистої парламентської більшості. Тим не менш, коаліційні уряди, як показує практика країн Європи, більш успішні, ніж однопартійні уряди в перехідні періоди розвитку різних країн, адже найуспішніші реформи уряди здійснювали саме на широкій основі, що зводилась до моменту формування багатопартійних коаліцій.

Література

1. Elgie R. Semi-presidentialism and Democratic Performance / Robert Elgie, Iain McMenamin // *Japanese Journal of Political Science* [Text]. — 2008. — № 3. — Vol. 9. — P. 323—340.
2. Elgie R. Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations / Robert Elgie // *Political Studies Review* [Text]. — 2004. — Vol. 2. — P. 314—330.
3. Elgie R. Semi-presidentialism in Europe [Text] / Robert Elgie. — Oxford : Oxford University Press, 1999. — 320 p.
4. Elgie R. The perils of semi-presidentialism. Are they exaggerated? / Robert Elgie // *Democratization* [Text]. — 2008. — № 1. — Vol. 15. — P. 49—66.
5. Elgie R. Variations on a theme : a fresh look at semi-presidentialism / Robert Elgie // *Journal of Democracy* [Text]. — 2005. — Vol. 16. — № 3. — P. 1—21.
6. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies / Robert Elgie // *Taiwan Journal of Democracy* [Text]. — 2007. — № 2. — Vol. 3. — P. 53—71.
7. Shugart M. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics [Text] / Matthew Soberg Shugart, John Carey. — Cambridge : Cambridge University Press, 1992. — 316 p.
8. Shugart M. Semi-presidential systems : Dual executive and mixed authority patterns / Matthew Soberg Shugart // *French Politics* [Text]. — 2005. — № 3. — Vol. 3. — P. 323—351.
9. Литвин В. Класифікація європейського півпрезиденталізму / Віталій Литвин // *Демократичне врядування* [Електронний ресурс] : електрон. наук. фах. вид. — 2009. — № 3. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DeVr/2009_3/fail/+Lytvyn.pdf.
10. Литвин В. Подвійна виконавча влада: теорія та практика європейського півпрезиденталізму / Віталій Литвин // *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації* [Текст]. — 2009. — № 3. — С. 25—33.
11. Литвин В. Теорія та практика когабітації в напівпрезидентських системах Європи / Віталій Литвин // *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації* [Текст]. — 2011. — № 4. — С. 140—149.
12. Diamond L. Thinking About Hybrid Regimes / Larry Diamond // *Journal of Democracy* [Text]. — 2002. — № 2. — Vol. 13. — P. 21—35.
13. Elgie R. Semi-presidentialism and Democratic Performance... — P. 323—340.
14. Elgie R. Semi-Presidentialism: Concepts, Consequences and Contesting Explanations... — 320 p.
15. Elgie R. Semi-presidentialism in Europe... — 320 p.
16. Elgie R. The perils of semi-presidentialism. Are they exaggerated? ... — P. 49—66.
17. Elgie R. Variations on a theme: a fresh look at semi-presidentialism... — P. 1—21.
18. Elgie R. Varieties of Semi-Presidentialism and Their Impact on Nascent Democracies... — P. 53—71.

19. Fish S. The Dynamics of Democratic Erosion / Steven Fish // Anderson R. Post-communism and the theory of Democracy [Text] / Richard Anderson, Steven Fish, Stephen Hanson [and so on]. — Princeton : Princeton University Press, 2001. — P. 54—95.
20. Linz J. The Perils of Presidentialism / Juan Linz // Journal of Democracy [Text]. — 1990. — Vol. 1. — P. 51—69.
21. McFaul M. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Non-cooperative Transitions in the Post-communist World / Michael McFaul // World Politics [Text]. — 2002. — № 2. — Vol. 54. — P. 212—244.
22. Przeworski A. Democracy and Development: Political Institutions and Well-Being in the World, 1950 – 1990 [Text] / Adam Przeworski, Michael Alvarez, Jose Antonio Cheibub [and so on]. — Cambridge : Cambridge University Press, 2000. — 321 p.
23. Przeworski A. What Makes Democracies Endure? / Adam Przeworski, Michael Alvarez, Jose Antonio Cheibub [and so on] // Journal of Democracy [Text]. — 1996. — № 1. — Vol. 7. — P. 39—55.
24. Shugart M. Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics... — 316 p.
25. Shugart M. Semi-presidential systems: Dual executive and mixed authority patterns... — P. 323—351.
26. Siaroff A. Comparative presidencies: the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction / Alan Siaroff // European Journal of Political Research [Text]. — 2003. — Vol. 42. — P. 287—312.
27. Way L. Pluralism by Default and the Challenges of Authoritarian State Building in Belarus, Moldova, and Ukraine / Lucan Way // Transitions from Communist Rule in Comparative Perspective [Text] : Paper presented at workshop / Center for Democracy, Development, and the Rule of Law, Institute for International Studies, Stanford University. — [S. p. : s. n.], 2002. — 44 p.
28. Way L. Pluralism by Default in Moldova / Lucan Way // Journal of Democracy [Text]. — 2002. — № 4. — Vol. 13. — P. 127—141.
29. Zielonka J. Democratic Consolidation in Eastern Europe: Institutional Engineering [Text] / Jan Zielonka . — Oxford : Oxford University Press, 2001. — 493 p.
30. Linz J. The Perils of Presidentialism / Juan Linz // Journal of Democracy [Text]. — 1990. — Vol. 1. — P. 52.
31. Przeworski A. What Makes Democracies Endure?... — P. 39—55.
32. Siaroff A. Comparative presidencies: the inadequacy of the presidential, semi-presidential and parliamentary distinction... — P. 287—312.
33. Przeworski A. What Makes Democracies Endure?... — P. 49.
34. Diamond L. Thinking About Hybrid Regimes... — P. 31.
35. Fish S. The Dynamics of Democratic Erosion... — P. 55, 56.
36. Brichta A. The Proposals for Presidential Government in Israel: A Case Study in the Possibility of Institutional Transference / Avraham Brichta, Yair Zalmanovitch // Comparative Politics [Text]. — 1986. — № 1. — Vol. 19. — P. 57—68.
37. Przeworski A. Democracy and Development : Political Institutions and Well-Being in the World, 1950 – 1990... — 321 p.
38. Way L. Pluralism by Default in Moldova... — P. 127—141.
39. McFaul M. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Non-cooperative Transitions in the Post-communist World... — P. 212—244.

40. Stanger A. Leninist Legacies and Legacies of State Socialism in Post-communist Central Europe's Constitutional Development / Allison Stanger // Ekiert G. Capitalism and democracy in Central and Eastern Europe: Assessing the Legacy of Communist Rule [Text] / Grzegorz Ekiert, Stephen Hanson. — Cambridge : Cambridge University Press, 2003. — P. 182—209.
41. Zielonka J. Democratic Consolidation in Eastern Europe: Institutional Engineering... — 493 p.
42. Kingdon J. Agendas, Alternatives, and Public Policies [Text] / John Kingdon, James Thurber. — Longman : [s. n.], 2010. — 273 p.
43. Sabatier P. Theories of the Policy Process [Text] / Paul Sabatier. — Boulder, CO : Westview Press, 2007. — 344 p.
44. Way L. Pluralism by Default and the Challenges of Authoritarian State Building in Belarus, Moldova, and Ukraine... — 44 p.
45. Gamara E. Hybrid Presidentialism in Bolivia / Eduardo Gamara // Mettenheim K. Presidential Institutions and Democratic Politics: Comparing National and Regional Contexts [Text] / Kurt von Mettenheim. — Baltimore : Johns Hopkins University Press, 1997. — P. 109—135.
46. Szajkowski B. Political Parties of the World [Tekst] / Bogdan Szajkowski. — 6 edition. — [S. p.] : John Harper, 2005. — P. 414.
47. Aslund A. Building Capitalism: The Transformation of the Former Soviet Bloc [Text] / Anders Aslund. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — P. 384, 385.

Z. Bialoblotskyi

FORMATION AND RESIGNATIONS OF GOVERNMENT INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF PARLIAMENTARIANISM PHASES IN MOLDOVA (2001 – 2012)

The politological analysis of political system transformation in Moldova from semi-presidentialism to parliamentarism is suggested. The consecutive phases (one-party and consensual) of Moldavian parliamentarism and their political consequences in the context of political regime development are defined. The place of government institutions in the context of Moldavian parliamentarism' phases are determined. The difference between one-party and coalition governments in parliamentary model of power-sharing in transitional/hybrid political regimes is analyzed.

Key words: parliamentarism, government, premier-presidentialism, president, semi-presidentialism, phase of parliamentarism, Moldova.